

G. Komoróczy Emőke

A magyar valóság képe Határ Győző korai regényeiben

Csodák országa, Hátsó-Eurázia (Hajnali novellák), 1938–1942; megjelent: 1988, London, Aurora Regénytár

Héliáne, 1947, Bp. Magyar Téka; 1991, Bp. Magvető K. (reprint)

Az Őrző Könyve /Egregor/; 1948 (40 példányos szamizdat)

Megjelent: 1974, München, Aurora K. 1992, Szombathely, Életünk Könyvek

Határ Győző regényeit kezdettől fogva (s részben mindmáig) érthetetlen, szürreális alkotásokként tartja számon az irodalmi köztudat. Bizarr ötletnek tűnik tehát valóságképükről beszélni. Pedig ha tüzetesen szemügyre vesszük őket, s van némi személyes (vagy szájhagyomány útján szerzett) tapasztalatunk a korról, amelyben fogantak, akkor bizton állíthatjuk: valóban hiteles, valóság-hű információkat közvetítenek – szürreális, hyperbolizáló, abszurd megjelenítő módszerük ellenére. Személyes életútjának bizarr fordulatai adnak magyarázatot arra, miért ironikus, sőt abszurd eszközökkel, elidegenítő módszerrel közelítette meg a hazai valóságviszonyokat, s miért nem kívánta felébredtetni az együttérzést olvasóiban az ábrázolt világgal szemben. Nincs beleélés, nincs feloldás / feloldozás – így megtisztulás (katarzisz) sem a műveiben, hiszen nem megérteni, hanem leleplezni akarta a gyilkos diktatúrák pusztító hatását az embertenyészetre és a szellem embereinek morális tartására.

Az ifjú Határ Győző a prózaírás forszait a kortárs világirodalom híres Mestereitől leste el. Jules Romains, Giradoux, A. Gide, St. Heym, Joyce – a régi nagyok közül pedig Rabelaise, L. Sterne formálta írói arculatát; hazai elődei közül Mikszáth és Krúdy iróniája ragadta meg. Talán éppen Krúdy *vörös postakocsijának* nyomdokain indult el 1938-ban (24 évesen!) *Nagy-Szent-Huligánia*, azaz Hungária poros, keleti tájai felé, hogy megismerje-megértse *Hátsó-Eurázia* mérhetetlen elmaradottságának, elképesztő és szívbe markoló nyomorúságának okait. 1938–42 között bejárja a Kárpát-medencét, elsősorban Erdélyt, megtapasztalva Nagy-Magyarország keleti részeinek végtelen anyagi-szellemi kiszolgáltatottságát. *Hajnali novelláiban* megörökíti Huligánia isten háta mögötti tájait, „kultikus csodabogaraival, szörnyetegeivel”, ugyanakkor egészséges, ép érzékű népével s mindazon jellegzetességeivel, amelyek elválasztják Huligánváros (modernül összetákolt székesfővárosunk, a Duna Királynője) lakóinak életformájától, „civilizációnk hovatovább ember- és életellenes szellemi és hatalmi rendjétől”.

A regény szerkezete körkörös, önmagába visszatérő, ugyanakkor spirálisan előre-

haladó. A történések a szabad asszociáció törvényei szerint (a joyce-i metódussal) peregnék, a két síkon (a főhős, Pufi magánélete – társadalmi tapasztalatai) vibráló reflexióláncolatot montázsszerűen egymásra vetítve. Az I. rész (*Huligánia, avagy a vágyak*, 1–10. Hajnal) a megvalósíthatatlan álmok, sóvárgások Birodalmába vezeti az olvasót; a II. rész (*Csodák országa – avagy a szabadságvágy*, 11–18. Hajnal) a vidék iszonyatos nyomorúságának képeit tárja elénk. A kötetzáró 19. Hajnal pedig Pufi, a Maphlakórumban tartott Eurázia-Kongresszusról hazatérő ideg-élettanász döbbenetes kalandjáról ad hírt: az állomáson a Veszélyes Gondolatokat Felügyelő Minisztériumból egy rendőr vár rá, hogy az intellektuális bűnözők osztályán kifaggassák útjáról. Pufinak egyelőre sikerül meglépnie. Nem így magának az írónak, akit 1943-ban egy Hitler-ellenes szervezkedésben való részvétel miatt a Defenzív Osztály Intellektuális Részlegén valódi kínzóeszközökkel vallatnak. Perében a legfontosabb bűnjel éppen a „nemzet-, erkölcs- és vallásgyalázó” *Csodák Országa*, valamint vitriolos Horthy-ellenes satírái (*Darályvilág Buzdugániában, Torlon Péter*). Első fokon halálra ítélik, majd – többszöri fellebbezés után – hat esztendőre mérséklék büntetését.

Milyen is hát a magyar valóság Határ Győző tükrében?

Hátsó-Eurázia sártengerében elfulladásra legmagasabbra szárnyaló vágyak is, a vad hunucsukcsok kilátástalanságukban egymást ütik-verik, ahelyett, hogy erejükkel közösen a gyarmaturalom ellen fordítanak. A Halálmezőkön, csali-mezőkön, pusztaságokon igénytelen, de ép valóságérzékű, egyszerű emberek élnek, apró, nyomorúságos kistelepüléseiken (az író fantasztikus nyelvi leleménnyel vegyíti a hazai földrajzi neveket egzotikus, távoli tájak nevével). Átkelvén a Csendes Ingoványon, az Eurázia-Kongresszusra igyekvő Pufi furábbnál furább embereket és szokásokat, élő legendákat ismer meg (Darzsilingi Vásár, Dzsakáta-monda, Donga-Dong harci tamtamja, a Jó Viperák ünnepe, a Csend Tornyán spirálvonalban futó /ön/tömjénező feljegyzések a Nagy Berber Birodalom megdicsőüléséről stb.). Ugyanakkor látja-tapasztalja, hogy a nép csak ábrándozik az ősi dicsőségről, egyébként „tett-senyvben” szenved: már akarni se, nemhogy változtatni tudna sorsán, helyzetén.

Ugyanakkor Maphlakórum Konzuli Palotájának Kék Plüss Szalonjában a huligán-értelmiség különböző társadalomjobbító, világmegváltó recepteket kínálgat egymásnak. A „mesterien összetanult szofisztofopolizmatikus” társaságban két-két ember sem akad, akik egyetértenének. A hunucsukcs arisztokrácia pedig ősi legendáiba alámerülve, a sámán-hitet őrizve ázsiai tudattal él, az ezeregy éves honfoglalás dicsőségében fürdekezte.

„Itt meddő a nagy gerjedés / s százszor boldogok a vetéltek” – írta Ady már a XX. század kezdetén. „Hány megölt lélek sikoltott bús átkot az egekig” e tájról! És ma? – mi a helyzet? Nem Határ Győző regénye szürreális, hanem a magyar valóság! A művet akár szociográfiai hitelességű korrajznak is tekinthetjük a 30-as évekből; de több

is annál. Az író abszurd eszközökkel jeleníti meg az abszurd helyzetet: a főváros és a vidék feloldhatatlan ellentétét. A főváros egyszerűen nem érti a vidék nyelvét! Ilyen mérvű társadalmi tudathasadás esetén szinte érthető, miért volt / van a Veszélyes Gondolatokat Felügyelő Minisztériumnak mindenkor annyi tennivalója: az Állam fél az alul levők lázadó indulatától! Nem csoda hát, ha Pufi az Eurázia-Kongresszuson elmondott patetikus szónoklata után („Roppantsátok derékon a lerázhatatlan gyarmatbirodalmat!”) verejtékben úszva menekül csillagsugarvasúton a Hiú Reménység Foka felé! S szinte előre sejtí: Huligánvárosba megérkezve egyenest a fent említett Minisztérium alkalmazottja várja.

Határ Győző (első) börtönéből szabadulván, időlegesen fellélegzik „a zsenge magyar demokrácia” (1945–47) légkörében, s igyekszik elvegyülni a nyüzsgő, átmenetileg szabadnak látszó művészeti életben. Baráti (ha nem is szoros) kapcsolatokat épít ki az akkor szerveződő Európai Iskola tagjaival, az Újhold körével, Hamvas Bélával, Szentkuthy Miklóssal, Weöres Sándorral, Tábor Bélával, a filozófuspalánta Kampis Antallal, részben a Válasz körével is; a Darling-presszóban (Egyetem-tér) élénk eszmecsere folyik délelőttönként a Jövő útjairól, lehetőségeiről, a magyar művészetnek az európaihoz való felzárkózásáról stb. De csakhamar fel kell ismerniük: a pártmaffia (Határ találó kifejezése) rátette máris a kezét a szabad-gondolkodó, független értelmiségre. (A korszak kavargó, színes, reményekkel s tervekkel teli művészi életéről, a törekvések sokszínűségéről lásd: H. Gy.: *De nobis fabula*; in: *Az Ige igézetében*; 1990.-Aurora Könyvek; 113–144. p.).

Határ azt remélte: az új Hatalom majd kapva kap Hitler- és Horthy-ellenes művein. De nagyot kellett csalódnia. A Miniszterelnökség Sajtóosztályára engedélyeztetésre már 1945 őszén benyújtott bölcséleti esszéjét Horváth Márton szignójával kapta vissza („*Nem engedélyezem!* – Nem a mi értelmiségieink közül való!” – *Életút* II. k. 100–102. p.). Tehát már a kezdet kezdetén gyanús személy („*persona non grata*”) lett, s csakhamar „*non personna*” vált. A pártmaffia a továbbiakban mindenben elgáncsolta útját. Ennek részben a *Csodák országa* is oka volt; írónk ugyanis naivul a Moszkvából frissen hazaérkezett Lukács Györgyhez – a „nagyrealizmus” ideológiai megkonstruálójához – fordult pártfogásért (akinek ismerte ifjúkori spirituális esszéjét, *A Lélek és a Formákat*). Úgy vitte fel tehát kéziratát hozzá, mint „a századelő nagy pléiade-jának” egykori kulcsfigurájához – aki persze kelletlenül fogadta („Itt hagyhatja. Majd értesítem”). S az ifjú titánt már másnap beidéztek a kerületi rendőrségre, ahonnan csak kétnapi fogda után szabadult („Mit keresett Lukács Györgynél?” – faggatták napestig). A kéziratot persze soha nem kapta vissza (uo. 112/13.p.). 1946 őszén Keszi Imre – nyilván Lukács György utasítására – támadást intézett ellene a papírkiutalás ürügyén (Határ – Márai – Huxley könyveire vonatkozóan): „a szép papírt szürrealista szemétre vesztegetni kár” (in: *De nobis...* 115.p.).

Mindennek ellenére Határ 1946 januárjában már új regényét írta a Panpeszvalgoszi

Szigetvilágról (*Heliáne*), ahol az Önműködő Államgépezet a fűnyíró elv bevezetésével fokról fokra letarolta, megcsonkította a szellemi életet. A Darling-presszó baráti körének nagyon tetszett a mű; Kampis Antal már az év végén vitte is engedélyeztetésre a cenzorhoz, aki – Hamvas Béla ifjúkori barátja lévén – azonnal rá is nyomta a stemplit. Molnár György, a Magyar Téka igazgató-tulajdonosa 1947 karácsonyára jelentette meg 1000 példányban: ezzel a művel akarta Magyarországot képviselni az 1948-as zürichi könyvészeti világszimpóziumon, németre és franciára lefordítva. No de hát erre már nem kerülhetett sor. Az új-marxista Király István a frissen indított *Csillag* 1947 decemberi számában megsemmisítő kritikát írt Határ Győző és Mándy Iván állítólagos szürrealizmusáról, s nyomatékosan kijelentette: „a kritikának nemcsak az a feladata, hogy keresse a fejlődés útját; el is kell zárnia a járhatatlan utakat”. A *Heliáne* szerinte zagyva, értelemellenes halandzsa-

szövevény, emberellenes, kultúraellenes alkotás, amelyet nem bírálni, hanem leleplezni kell. „Az imperializmus tulajdonképpeni s legmélyebb életérzését, a *nihilizmust* szólaltatja meg”. Végül a legfőbb érv, amely felismerhetően a lukácsi zsargonból ered: „Azok a tömegek, amelyek most teszik magukévá a kultúra nagy örökségét, az emberi történelem fősodrában élnek, s nem a halódó múltat megszólaltató regényeket várnak” (idézi H. Gy.: *Életút* II. k. 200–201.p.). Az iránykritika megtette hatását: a *Heliánét* bezúzták (de 200 példányt addigra már eladtak belőle, így néhányan mégis olvashatták!). Írója előtt bezárult az irodalmi élet kapuja: életfogytiglani szilenciumot kapott (amit majd csak az 1989-es események oldottak fel).

Milyen is volt hát az a valóság, amelyben napirenden voltak az ehhez hasonló esetek? Miről is szól valójában a *Heliáne*?

Elsősorban a Költészet prostitúciójáról. Heliáne, Heliosz Isten napragyogású testvérpárja, a sugárzó Szépség és Szeretet megtestesítője, az Örök Múza – a szemünk előtt változik át „trágyával töltött lánnyá” (Szent Ágoston kifejezése). Először a csábító érzékiség, a jólét – majd a durva erőszak – végül a kókler világmegváltó Gabrielosz rabszolgája lesz. Szerelmese, Bikornutusz (azaz: kétszer felszarvazott) Barnabás, a festő, az első boldog, reményteli találkozások után csak sóvároghat utána, de el nem érheti.

A történet mitikus közegben játszódik, az Európától távol fekvő *Panpeszvalgosz* szigeten, amelynek központja *Panpedelupe* (mindkét szó tövében a szatirizáló Pán-istenség neve szerepel). A regényidő a XXI. század; de valójában a világháború utáni időszak alaptendenciáinak prolongálása a Jövőbe. A szigetlakók remegve várják a *Nigragor* meteoritraj érkezését, amely bármikor elpusztíthatja paradicsomkertjüket; ezért örökös félelemben és fékevesztett bódulatban élnek. A középszerű művészvilág pedig kiszolgálja szórakozásvágyukat. „Az Aggok Menhelyére beteretelt ifjúság és az uraságtól levetett kultúra mint a tömeg művészete” Gaogag-Liba-Anyaisten felügyelete alatt áll. Az Európából idetévedt Barnabás rögtön felismeri: itt nem lesz szá-

mára levegő. Ő Heliáne után eped, s nem hajlandó behódolni Gaogagnak. Új nyelvet akar teremteni, Múzsája kedvességéhez, megfellebbezhetetlen szépségéhez méltót. Persze mikor rádöbben Kedvese valódi lényének csalfa és álnok voltára, kétségbeesett undorral fordul el tőle, aki csókjával elárulta, és többszörösen megcsalta őt.

És hogy működik az Önszabályozó Tökéletes Államgépezet? Az emberek hátába dugott hátgerinc-konnektor segítségével irányítják a felsővezeték rabszolgák engedelmes hadát – így azok soha nem akarnak, sőt nem is gondolnak mást, mint amit felülről sugallnak nekik. Az egyenirányított, „egylabdahívó” tömeg s a kötelező szűrkeségbe szorított elmés törpék csak a marxi Biblosz téziseit szajkózzák, türelmes beletörődéssel viselvén sorsukat; a valódi eszmehívók pedig börtönben vagy elmeegógyintézetben, esetleg ólombányában senyvednek. A szigetlakók időnként nyársra húzzák politikusaikat, s kannibálok módjára kiszívják agyvelejüket (ettől okosodnak). Utána pedig a kegyeleti szertartásokon ünnepélyesen hallgatják az aznapi szentleckét.

Akinek /még/ vannak halvány emlékei vagy információi a korabeli ideológiai szent-leckékről, a reggeli munkahelyi szemináriumokról, a pártapparátcsikok feltündökléséről és alázuhanásáról (börtönbe kerülésük, netán kivégzésük módjáról), az tudja: mindez *valóság* volt. Gabrielosz Gabriel arkangyal, a szigetlakók fő szellemi manipulátora, a skarlát/vörös/zászlókkal díszített esztétikai lomtár főfelügyelője (akinek alakjában a kor esztétikai-ideológiai hangadója, Lukács Györgyre ismerhetünk) erőnek erejével arra próbálja rávenni a „gabrielgnosztikusokat”, hogy ne berzenkedjenek a Sorstörvény (az abszolút alávetettség és a gondolatrendőrség) ellen. A testben-lélemben megromlott Heliáne nem véletlenül szegődik hozzá: a Költészet alárendeli magát az ideológiának. (Gondoljunk csak a „felszabadulást”, Sztálint és Rákosit dicsőítő ódák özönére! – alig akadt költőnk, aki nem próbálta megváltani ezzel belépőjegyét az irodalom berkeibe! A szembeszegülőket pedig törölték a szellemi életből.)

A zárófejezetben aztán kiderül: a Nigragor elkerülte a Földet. A kormány nemzeti ünnepet rendelt el, de senki nem ünnepelt: máris feledték a veszélyt, s ifjak-vének kimentek a tengerpartra, sütkérezni a napon. Élve maradtunk! A szigetlakóyunyurik béketűrően összeseperték az aláhullott kevés kozmikus csapadékat, s az élvezeteknek szentelt paradicsomi élet folytatódott tovább, mintha mi sem történt volna.

Bikornutusz Barnabás pedig elmenekült a szigetről. Vissza Európába! – sóhajtotta; s a tengerbe vetette magát. Most eszmélt rá, mit jelent európaiak nélkül élni! Feltündöklött előtte Sors-Isten-Bika képe: „agyarai végén csillaghalmazok”. Megértette: szenvedései nem voltak hiábavalók – általuk ismerte meg a panpedelupei társadalom cinikus romlottságát. Már nem vágyott az Ördög lányával egyesülni: az áttetsző bőréből áradó bűzös trágyaszag őt is, művészetét is megmérgezné.

A dicső *fordulat éve* (1948) aztán végleg sötétségbe borította a szellemi életet. Ál-

lamosították a kiadókat, megszüntették a legfontosabb, legszínvonalasabb folyóiratokat: publikációs fórum nélkül maradtak mindazok, akiket – a mából visszatekintve – a kor élvonalbeli s újtó szellemű alkotóinak látunk. Elsorvasztottak egy hihetetlenül gazdag művészeti kivirágást: Füst Milán, Szentkuthy, Hamvas, Határ, Weöres, Szabó Lőrinc, Kassák és az Újhold, valamint a szentendrei festők köre marginalizálódott; de a nemzeti elkötelezettségű Németh Lászlót, Kodolányit is hallgatásra ítélték. A művészeti életből kirekesztetteknek többé nem állt módjában egymáson segíteni (lásd a már idézett *De nobis fabula*; valamint a Határ Győzővel készített interjúk *Az Ige ígézetében* című kötetben: Gömöri György, 1972, 177–214. p.; Kabdebó Tamás, 1975, 218–223.p.; Rónay László, 1986, 224–240.p.).

Így hát harmadik nagyregényét Határ Győző már csak a maga-gépelte 40-példányos szamizdatban tudja barátainak megmutatni (*Az Őrző Könyve*, 1947. okt. – 1948. febr.). „Regényes elmélkedései a Szörnyállamról” természetesen szintén ugyancsak valóság élményeiből születnek, de most – kitágítva a teret és az időt – az emberiség-történet mítoszait használja fel nyersanyagként a jellegzetesen XX. századi történetek értelmező feltárásához. Az i. e. XI–VI. évszázad népvándorlásainak kora köszön vissza a regény lapjain, méghozzá úgy, mintha az akkori Hordák élednének újjá a XX. században; s az i. e. VI. sz. óta az emberiség a permanens háborúk korát élné. „Őstörténetünk visszatér hozzánk, de egy sokszorta magasabb fokon”: „a rabszolgaság és az emberevés egy magasabb fokán”. Az újkori rabszolgák maguk emelik maguk fölé az Őshüllő-falánk Államot: „Magunkban hordozzuk a tökéletlen államot”, hiszen mi magunk, emberek, vagyunk tökéletlenek.

Az író Hurgopolisz-Ergasztobolszkozt jelöli meg könyve színhelyeül (utóbbi szó az Ergasztulum – római kényszermunkabörtön – és az orosz városnév, Tobolszko összetételéből születik); mintegy eleve „büntetőtábornak” nyilvánítva kis hazáját, anélkül, hogy kimondaná ezt. Az ó- és újkori világfelfordulást egymásra vetítve érzékelteti: a legprimitívebb ősalapottól kezdve a legmagasabb szuperteknika koráig az egymás ellen küzdő hordák forrongó kavargásban alakítják a maguk életterét. (A többszáz őshordáról, az ókori népvándorlásról Várkonyi Nándor készít tudományos alapossággal ugyanezidőtájt feljegyzéseket, in: *Sziriát oszlopai*, 1972-es k. - *Népek arénája* című rész, 184–226. p.). Határ Győző az ősi, félvad/vad kelta és atlantiszi néptörzsek nevét is megtartva eleveníti meg a modern kori quacankok – ligurok – szopconkok – aiolok – acháioiok – gallok – portugálok – baszkok – írek – skótok – germánok stb. területfoglaló, vérengző háborúját. Ezért határozza meg így könyve műfaját: „regényes fiktív történelem”. A mű két egymásba épülő, egymásra (olykor szövegszinten is) ráfelelő részből áll (*A csata, A békéért mérszárlók*). Az író nem állít fel közvetlen analógiát saját kora és az őstörténet között; mégis ráismerünk a meglehetősen egyértelmű nyelvi utalásokból a II. világháború időszakára, amikor is „két államkolosszus mérgette bele magát a föld eddig legkatasztrofálisabb háborújába”. Az

egyik térfélen Mammonsztinápoly Arany Csürhéje – a másikon a Rót Bizánc Békéért Mészárló fenevadjai. A Rót- és az Arany-Bizánc alattvalói egymással versengve keresik az Ördög-Fejedelem kegyeit – de az csak kikacagja keserédes álmukat a Győzelemről, Hatalomról és Dicsőségről. A két fél felőrli egymást; vérengző pusztításukat „az elemi energiák és a vírusfelhők segédcsapatai támogatják”.

Határ Győző tehát már a XX. század derekán úgy látja: „A Haladás-gondolatnak immár tökéletesen bealkonyult”; „a III. évezred küszöbén” befejeződött egy világtörténelmi korszak. „Új korszak kezdődik, melynek lakói már a *történelem utáni* emberek lesznek. /.../ A Jövőnek se tudománya, se művészete nem lesz, mert mindent elural a Teljhatalmú Világnézet”. (A világhatalom kezdete a 2004. évre teszi). Énok próféta apokrif apokalipszis-látomására utal, mint amely a XX. század „40 éves háborújában” már elkezdődött. Énok Könyvéből lép elénk maga az Őrző is: az *Egrogok*, az éber virrasztók egyikeként. Ők a Teremtés Titkainak tudói, a földi életre vonatkozó Szent Tudás őrzői és továbbgondolói, akik „eloszoltanak a csillagok között”. Ady konkrét, evilági szerepben láttatta őket („Őrzők, vigyázzatok a strázsán!”); Határ Győzőnél viszont egyszerre konkrét és mitológiai figura: kívül van a történeten, ugyanakkor mégis része. Magasból – egy fegyház 70. emeleti Toronycellájából – szemléli és kommentálja az eseményeket. Éber („felébredt”) szellem, aki pártatlanul figyel az ellenséges erők párviadalát. Egyszerre foglya és bírja a Teljhatalmú Világnézetet terjesztő-propagáló Birodalomépítőknél. Megkísérli figyelmeztetni a Földön nyüzsgő hangyaözönyt, a hiszekegy Eszme-hívókat arra, hogy a Pokol Fejedelme tévútra csalja őket.

Szinte élvezettel jeleníti meg az író az iszonyú lángrobbanást, amint a fehér izzású Fény (a Szellem napvilága?) fekete lánggá, majd gúnyosan hahotázó külső sötétséggé változik. Az egymással küzdő hordák szájtátva nézik, hogyan rendezi be uralmát – mindkét felet megcsúfolva – a Teljhatalmú Világnézet. Megtörtént hát a FORDULAT! A Győztes pillanatok alatt kiépíti janicsárrendszerét, s a propagandisták az Egykönyvű Atyák Szent Könyvéből terjesztetni kezdik a Szent Tant, zárlatot rendelve el mindenfajta kételkedéssel szemben.

A bolsevista hatalomátvétel tehát mint „mestercsel”, mint cirkuszi mutatvány zajlott le. S aztán jött a Rezervátumok berendezésének korszaka, de a rezervátumok itt voltaképpen az egész új társadalmi berendezkedést szimbolizálják. Megjelenítésük hitelességében Szolzsenyicin *Gulágjához* vagy Tarkovszkij *Zónájához* fogható (mindkét mű jóval később született, mint a Határ Győzőé!). A rezerváció veszélyes mocsár: mindenkit elnyel, s előbb-utóbb magához hasonít. Aki idekerül, azok többsége már nem lázad: igyekszik beilleszkedni. Az igazán veszélyes rabok csak a művészek és a másként gondolkodók. Öncenzurázásuk, önérvénytelenítő alkalmazkodásuk ellenére is gyanúsak a vastagbőrű Óriáshüllő, az Állam szemében. A legcsekélyebb vétségeik, kritikai megjegyzéseik miatt is felelősségre vonják őket, és a *Kardelita Rend* hú

alkalmazottai (gondolatrendőrök, zenerendőrök stb.) aláíratják velük saját vádiratu-
kat. A művek valójában el se készülnek, hiszen a regényírógépek nyírnak, a zúzdák
zúznak, a kritikusok a zúzott-rágott példányok alapján őrlőbe adják a bírálatokat,
amelyek nyomán az írók mellüket verve meakulpáznak. A mocsárkedvelők pedig
kiközösítik maguk közül a merészebbeket: az eretnekeket, mert azok csak megza-
varnák makacsságukkal a fogolylétbe beletörődőket. A ragadozómezőkről – útlevíl
híján – senki nem távozhat.

Az Ergasztulum 7 labirintodromjában külön-külön bugyorban szenvednek a *fe-
jükkal* – a *lábukkal* bűnözők (másként gondolkodók, határátlépők) – a *tetőtől talpig*
vétkesek – az *okoskodók* – *bárgyúk* – az „*ítéletre méltatlanok*” (azaz védekezés nélkül
elsüllyesztendők); de még a „*tetőtől talpig ártatlanok*” is. F. Kafka *Fegyencgyarmatá-*
nak brutális kízásai, A. Koestler és Orwell hátborzongató képei a „gondolatbűn-
zők” „megfegyelmezéséről” és megsemmisítéséről szinte eltörpülnek ahhoz képest,
ahogyan Határ Győző az új hatalom kannibalizmusát megjelenti. „A XX. század
summája – írja – nem a technikai haladás, nem is a sugárenergia felfedezése, hanem
az ujjas harisnya” (kínzóeszköz). És mindez nemcsak a *fordulat éve* körüli időkre volt
jellemző!

A rövid zárófejezetben (*Toronycella*) az Őrző szenvtelenül elmélkedik Campanel-
la és Morus Tamás utópiájáról, no meg az eretneksorsról. A legnagyobb filozófus-
szellemek többnyire szembehelyezkedtek „koruk uralkodó áramlatával” – írja – s bár
mindenkor voltak, akik az intézményesített igazságok fedezékében alapozták meg
bölcseletüket, ő mégis a mártírok – a szembeszegülők – az egzaltáltak – a rossz Kon-
stellációk áldozatai pártján áll. Azokén, akik nem tettek engedményt koruk államfilo-
zófiájának, még ha életükkel kellett is lakolniuk emiatt. Ott, ahol bünténynek számít
a gondolkodás – mi más választhatna a gondolkodó, mint a szembeszegülést? „Íme
kezdődjek a te munkád a bünténynél” – biztatja az Őrző maga-magát. „Ma, amikor
államfilozófiák zsandáruralma berohasztotta és betokosította a szellemet, zsinórral
méri a 'legforradalmibb' gondolat tilalmas határát, és a filozófia két világ farkasszemet
néző államfilozófiájának tűzvonalán a senki földjére szorult” – mi más tehetne a gon-
dolkodó, mint hogy elkiáltja mestergondolatát, bármi áron. A hurpagopoliszi fegyház
toronycellájában maga elé idézi hát a Szent Öreg alakját, akit igazmondásáért a sze-
me láttára égettek el: „minden harmadik fáklyában felismertem szövétnek-szakállát; ő
égett, és én néztem, pecsenyéjében hogy mint változik Igévé a test”.

Így vált Határ Győző „a szabadon szólás szörnyetegévé”. Nem volt más választása,
ha Őrző-mivoltának meg akart felelni. Csak így tehetett tanúságot a Teljhatalmú Vi-
lágnezet uralmának ember- és szellemellenes korszakáról, amelyben élnie adatott.

(Elhangzott az Írók Alapítványa Centenáriummi Határ Győző Konferenciáján,
Budapest, 2014. október 18-án)